

ЩАФЕТНИ ВЪПРОСИ В СПОНТАННАТА УСТНА РЕЧ

Ивелина Савова (Шумен, България)

Явлението, което съставя предмета на настоящото изложение, може да се проследи в следните няколко примера: „I. *Радослав учи ли? Завърши ли, как 'о пра 'и?* II. Нищо не става с него”, „I. *Нямате ли проходилка? II. А-а, къде тука проходилка!*”, „I. Техния хладилник е от 390 лева. *Ония са по-малки, нали? II. Вие по-малък ли искате от тоя да си вземете? За какво ви е по-малък? III. За какво ни е и толкова голям? Камерата е абсолютно същата*”.

Примерите показват мултивъпросителни комплекси, образувани от натрупването на въпросително оформени изказвания в непосредствена последователност. Такива комплекси ще се наричат по-нататък **щафетни въпроси**. Името произтича от създаваното усещане, че последователните въпроси, подобно на участниците в щафетните спортни игри, си предават един на друг съдържателна идея, изразена по въпросителен път. На практика всеки следващ въпрос се съотнася с предходния и се оттласква от него. Работата представя проявите на явлението в устната реч от ежедневно общуване¹, но то е присъщо и на други типове устна и писмена комуникация². Все пак спонтанната устна реч е първичната му форма на изява.

Щафетните въпросителни конструкции досега не са коментирани специално у нас въпреки обхватността на заниманията с проблемите на въпросителността (вж. напр. обзора на М. Лакова – Лакова 1991:18), въпреки появата на подобни примери в изследвания с друга основна тематика (напр. Маринова 1970/1971) и въпреки че специ-

---

¹ Примерите са извлечени от архива по разговорна реч на Шуменския университет. За по-удобно възприемане те са частично нормализирани – отбелязват се само ярките елизии на звукове и контракциите на думи, тип: *как 'о, к 'во, к 'о* (какво), *т 'ва* (това), *пра 'и* (прави), *с 'я* (сега), *ам '* (ами) и под.

² За проявите на подобни изказвания в художествената сфера вж. Савова 2014.

фиката на членове на такива структури са разглеждани във връзка с други проблеми (напр. Савова 1983: 15)³.

Щафетните мултивъпросителни комплекси се изграждат от 2 до n въпросително оформени изказвания, намиращи се в съседство. По характер съставящите единици могат да бъдат самостоятелни прости изказвания, последователни елементи в състава на сложно съчинено изказване или последователни главни елементи в рамките на сложно съставно или сложно смесено изказване. Ключов елемент за разглежданите структури е формалната им устроеност – наличието в тях на въпросителни думи и на специфична интонация. Знае се, че в утвърденото понятие „въпросително изречение” се включват както структури с въпросително значение (т. нар. въпроси), така и въпросително оформени построения без въпросително значение (т. нар. невъпроси) (Грамматика 1983:62; Ницолова 1984:144; Попов 1979:61). В тази работа вниманието е към въпросително оформените изказвания независимо от смисъла, а понятието „въпрос” се използва нетерминологично – като смислово еквивалентно на „въпросително изказване” с цел стилистично разнообразяване на израза.

I. По своите формални и функционални особености щафетните въпросителни комплекси могат да получат няколко характеристики.

Според типа употреба комплексите са *монологични* и *диалогични*. Монологични са конструкциите, които се реализират в речта на един участник в общуването, а диалогични са тези, при които въпросителните изказвания се появяват в репликите на различни говорещи, срв.: „I. Млякото, като го сварих, и стана направо... *Какво да го правя? Отде да го зная, че тъй цяло да стане?* Изглежда е от вчера”, „I. *Защо си ги изхвърлила* (секссписанията)? II. *Ами к'во да правя, бе? Да гледам простотии?*”.

Монологичните конструкции не бива да заблуждават – те са монологични не защото не са адресирани към събеседник, а защото се появяват в реплика на едно лице. Това може да бъде както репликата стимул, така и репликата реакция, срв.: „I. *Ти после гладши ли го малко? Или няма да го гладши?* II. *Аз се въздържам да гледа плетени работи*”, „I. В Швейцария хляба е 8 долара. II. *Да, ама*

---

³ В чуждестранната литература проблематиката също е слабо популярна, макар че е поставяна (напр. Мелкумянц 1997).

колко пари земат? Една заплата знаеш ли колко е?“. Когато имат пряковъпросителен характер, те, разбира се, очакват отговор от събеседника. Монологичните прояви на щафетните въпроси никак не са редки, напротив – в събрания за целите на тази работа масив от примери те дори леко надвишават диалогичните.

При диалогичната употреба въпросителните изказвания са разпределени в речта на различни лица. Разпределението може да е равномерно – това значи по едно въпросително изказване в последователните реплики на участниците, или неравномерно, т.е. поне в една реплика има повече от едно въпросително изказване. Двата случая добре се илюстрират в примерите: „I. Сега ти ще вземеш ли пари? II. Кога? I. От къщи ще вземеш ли пари? II. Не, не. Няма да взема“, „I. Нали затуй я варим (ракията), за к’о я варим, да я хвърляме ли? II. Тъй де, да стои ли? Малко по малко, по една чашка, по две...“. За случаите с неравномерно разпределение е ясно, че в репликите с повече въпросителни изказвания е налице частична монологична серия.

При диалогичните щафети има значение и броят на лицата, участващи в изграждането на мултивъпросителния комплекс. В типичния случай въвличените в диалога участници са двама; възможни са обаче и въпросителни диалози с повече участници – резонно трима, напр.: „I. Какво сега? II. Яна няма ли я? Не? III. Изобщо ли не е идвала? Тя се зачете май...“. Съвсем друга е ситуацията с броя на репликите, между които са разпределени щафетните въпроси. Те могат да бъдат разположени в две, три, четири реплики, напр.: „I. Колко има (кайсиеви дървета)? II. Пет. I. Пет? Ами защо са ти още, бе? III. На Стан ли има пет? IV. Що ли? Щото... I. На колко са? Малки ли са? IV. Тригодишни са“.

Отделно трябва да се отбележат случаите с препредадена предходна диалогична реч. В актуалната комуникативна ситуация речта е, разбира се, от монологичен тип, макар ясно да личи, че в предходната комуникативна ситуация тя е била диалогична, вж.: „... И отишли крокодилите при маймуната и я питат: „Маймуно, ... имаш ли си гадже?“ „Какви гаджета, бе? В тая гора само крокодили“. В подобни условия появата на евентуална авторова реч между препредаваните диалогови реплики не нарушава целостта на въпросителната серия, напр.: „И татко вика: „Мирославе, я ела тука! Що

няма щайгите на еди-кой си клас?" И аз: „Какви щайги, бе?" „О, ти ми отговаряш? Пред хората?" Че като ме подпука..."

Според броя на елементите в щафетната структура се различават **двучленни, тричленни** и **многочленни** структури. Има обратнопропорционална зависимост между броя на елементите в конструкцията и нейната честота. Така най-фреквентни са двучленните структури (69% от събраните примери), следвани от тричленните (25%) и многочленните (6%). Многочленните комплекси съдържат четири, пет, шест и пр. елемента, като най-многобройни са тези от четири въпроса. Най-дългата въпросителна серия в събрания материал съдържа седем елемента. Посочените типове структури се илюстрират с примерите: двучленни – „I. Дияна какво прави? Има ли поне някаква клиентела заведението? II. Нямало. Умряла работа", „I. Не можеш ли да ми избродиращ да кажем на пуловера Флинтстоун? II. Флинтстоун? Ами, мога"; тричленни – „I. Сложи ми захар. II. Колко? Захар в кафето или кафето в захарницата? Как?"; многочленни – „I. Майка ми няк'ви пари даде ли ти? II. Да? Какво? I. За интернет? II. К'ви пари за интернет? Нали от компютъра ѝ теглих, от компютъра ѝ, бе! I. Абе, майка ми даде ли ти пари за интернет? II. А-а! Не. Каза... утре ще види и ще ти даде парички".

Според начина си на образуване щафетните мултивъпросителни комплекси са три типа: образувани **с въпросителни думи**, образувани **с интонация** и **комбинирани**. Най-голямо място имат конструкциите от първата група (73,3% от примерите), следвани от тези от третата група (25%).

В щафетите, в които всички въпроси в поредицата са образувани с въпросителни думи, разнообразието е голямо. В някои комплекси всички изказвания са образувани с (еднакви или различни) пълнозначни въпросителни думи; в други комплекси всички изказвания са образувани с (еднакви или различни) частици; в трети комплекси – и това е най-честият случай – се смесват изречения, образувани с пълнозначни въпросителни елементи и с частици. Примери: „I. Ти кога си ги купил (плочките), кога си ги налепил?"; „I. Ама що не се е пробвал (за „Сървайвър")? II. Къде ще се пробва, той има малко лапе"; „I. Знаеш ли как го би? II. Мирослав ли? I. Не, Тодор", „I. Майка ми нали ходила с'я бе! II. Да бе, нали и аз бях?

Нали и аз ходих“; „I. Вие какво правите тука? Ще гледате филма ли? И тих алкохолизъм, ясно“. Сравнително рядко в някое от изреченията се появяват едновременно две въпросителни думи по моделите: „I. Кого ли са облажили горе в оназ стая? Дидо, нали беше по-хубава горе?“, „I. М-м, какво пише? „Мимоза“ ли, а?“.

Най-малка от групите в този раздел е тази, в която всички изречения във веригата са интонационно въпросително оформени – с характерна възходяща интонация, вж.: „I. Тего зацафиха тая година. II. *А-а, зацафиха го? С география? I. Не бе, с математика*“, „I. *Е, ти, Гале? Там, бригади, туй-онуй?* II. *Аз се оправих. Не съм ходила още за бележка, ама...*“.

Обичайна е ситуацията, в която е налице комбинирано оформление поредица от въпроси – т. е. някои от изказванията са образувани с въпросителни думи, а други – с въпросителна интонация, напр.: „I. *С колата ли ще ходите? С майка ти и с детето?*“, „I. *Не вярваш, че е изпълнителен директор? Е, как може! Нали има заповед, всичко?*“.

Според функцията на въпросителните изказвания в поредицата за мултивъпросителните комплекси са възможни три положения: **всички изказвания в щафетната структура да са същински въпроси; всички да са несъщински въпроси; някои да са същински, а други – несъщински въпроси.** В спонтанната устна реч основен е първият случай с около половината употреби; псевдовъпросителните поредици обхващат 23,3% от примерите, а комбинираните поредици – 26,7%.

Деленето на въпросителните изречения на такива с пряковъпросителна функция и на такива с невъпросителна функция е широко подкрепяно в българските изследвания (напр. Граматика 1983: 62). Т. нар. въпросителни изречения – въпроси са същински въпросителни изречения: насочени са към събеседник в очакване на отговор. За разглежданите мултивъпросителни комплекси появата на такъв тип въпросителни изказвания е типична, вж.: „I. *Вие за морето сега какво правите? От кога взе картите?* II. *От 28-и или 6-и, ще те излъжа*“, „I. *Чу ли?* II. *К’о?* I. *Немците не пекат каймата, бе! Сурова я ядат!*“, „I. *А долу как, с ресни ли да бъде? С ресни?* II. *Със ресни*“.

Т. нар. въпросителни изречения – невъпроси са въпросителни по форма, но невъпросителни по съдържание и функция построения,

наричани несъщински въпросителни изречения (Р. Ницолова), модални въпросителни изречения (К. Попов, М. Лакова), въпросително-възклицателни и въпросително-подбудителни изречения (К. Попов). Ясно е в случая, че говорещият не очаква отговор на въпросително оформеното си изказване, а го използва за косвено предаване на други съдържания – за изказване на съобщение, за отговор на въпрос, за израз на емоция или подбуда и т. н. Мултивъпросителните комплекси, в които всички съставлящи изказвания са несъщински въпросителни изречения, показват натрупване на съдържателно еднотипни или разнотипни въпросителни изказвания – невъпроси, напр.: „I. Да бе, като нямаше сигнал... II. *На мен ли казваш, бе? На мен ли обясняваш?*”, „I. *Кога са успели за две години, няма две години, три пъти да се оженят и три пъти да се разведат?* II. *'Ми за к'во да се женят?*”, „I. *Що не седнеш бе, Диде?* II. *Ам' нали досега все седнала бях?*”.

Съчетаването на същински и несъщински въпросителни изказвания в поредицата създава щафети от комбиниран тип (по функционален признак). Комбинациите са „чисти” в двучленните серии; в многочленните количественото преобладаване на едните или другите изказвания се определя единствено от комуникативните потребности на говорещите в дадената речева ситуация. Примери: „I. Ей такива продаваха в подлеза. II. *Сериозно? По колко?* I. *Осемнайсет лева*”, „I. *Добре де, показва ли се някой?* II. *Как ще се покаже!* Няма кой да се показва тука!”, „I. *'Ми кой го пробва, а (кокаина)? Ще го пробваш ли, а?* II. *'Ми к'о пък! Що няма да го пробвам? К'о ще стане толкоз...*”.

II. Най-интересната гледна точка към щафетните въпроси е семантично-функционалната – според типовото им съдържание и комуникативното им предназначение. Възможно е всички елементи в щафетата да са еднотипни по посочените признаци, но по-често е да се създават разнообразни смислови конфигурации според конкретните особености на всеки от въпросите в щафетата.

Най-простият случай е *емфатичното повторение* на един и същ въпрос, тип: „I. *Как е? Как е?*”, „I. *Ама туй до кога, кога е, кога?*”, „I. *Върви ли любовта, върви ли?*”. Повторенията от този вид обикновено са двойни и са типичен монологичен модел – изграж-

дат се чрез пълно или частично повтаряне на въпрос в собствената реплика на говорещия. Използват се за подчертаване на това, за което питат, или дават израз на по-силна развълнуваност на говорещия. Могат да имат пряковъпросително значение, но също да бъдат несъщински въпроси и да изразяват някаква емоционална реакция, напр.: „I. Е-е, Митко, *става ли ракията, става ли?*”, „I. *Ама закони няма ли в таз държава, бе? Няма ли закони?*”. Несъщинските въпросителни серии от този тип много често се изграждат с повтаряне на елемент от предходна реплика на събеседника – повтаря се названието на това, което предизвиква негативната (обикновено) емоция на говорещия, тип: „I. Ами... двойка ще ми пише сигурно. II. *Как двойка, бе? Как двойка?* Точно тия задачи ги упражнявахме в неделя!”. Емфатични повторения може да са част и от многочленни монологични серии.

В диалогичната реч такъв тип повторения могат да се появят случайно – когато двама говорещи реагират с един и същ въпрос на нещо в речевата ситуация, тип: „I. Ами той и Радослав дал осем лева. II. *Ама как ще му даваш тъй, бе?* III. *Как ще му даваш, бе?*”. Така се получава емфатична серия, но формална и непреднамерено възникнала.

Една голяма част от щафетните въпросителни изказвания са насочени към **търсене на отговор**. Това са същински по функция въпроси, които целят да запълнят непълноти в информацията на говорещия.

Щафети, в които всички елементи имат пряковъпросително значение, са много добре проявени в монологичните употреби. Въпросите в конструкцията попадат в серия, защото говорещият се интересува от различни неща и пита за тях в бърза последователност. Те могат да получат отговор поотделно, отговор може да получи само един (или някои) от тях, а могат и въобще да не получат отговор, ако такъв не е възможен или пък запитаният не желае да отговори. Примери: „I. *Ама под наем ли са, на квартира, или е техен апартамент?* II. *Техен, на майка му и баща му?*”, „I. *Този какво прави? Взема им парите?* II. *А, не, тая продава фъстъци и ядки?*”, „I. *И какво си праикате? Дидо, ти откога си на работа? Утре ти е първият работен ден?* II. *Утре ще ми правят работна карта?*”. Възможно е въпросите да са еднотипни по съдържание и да очакват

всъщност един отговор, напр.: „I. *И какво ти каза тя, Тони? Какво разправя Галя?* II. Ем'... да ти кажа – нищо ново”. Понякога един от въпросите има по-общо значение и се използва като интродукция към следващия въпрос, който е основен. Първият въпрос обичайно съдържа глаголи като *има, правя, става, съм*, тип: *Какво има? Какво правиш? Как си?* Конкретният въпрос е в следваща позиция, а щафетата се изгражда така: „I. *Какво има? Търсиш ли нещо?*”, „I. *Какво правиш? Курабийки ли печеш?*”. Твърде често в монологичните серии един от въпросите (обикновено вторият) прави някакво предположение за отговора, изказва опасение и под., напр.: „I. *И в какво плащаха, Миме, в твърда валута?* II. Само в зелено”, „I. *Ти каква леля имаш в Плевен, на татко ти ли?* II. Да, на татко сестра”, „I. *Що така прави? Да не се е обидила нещо?* II. А, ще се е обидила! Де да знам. Няма време явно”. Твърде любопитни са случаите, когато серията въпроси има само фатически характер. Това са обикновено въпроси за здравето, семейството, работата и под., които са част от речевия етикет и служат само за поддържане на разговора, без отговорите да интересуват действително говорещия и съответно без да се очакват, напр.: „I. *Е, как сте вие, живо-здрово ли сте? Как вървят работите, нормално?*”.

В диалогичните щафети търсенето на отговор е типична характеристика на репликата стимул. С такава характеристика обаче може да бъде и репликата реакция, така че цялата щафетна въпросителна конструкция да съдържа само пряковъпросителни изказвания. Серията се изгражда по схемата въпрос ~ нов въпрос, т.е. запитването на едно лице предизвиква ответно запитване на друго лице. Обичайна ситуация е вторият въпрос да служи за искане на допълнителна информация. Това става, когато запитаният не е разбрал какво точно сведение се търси от него с първия въпрос и иска разяснение. Типичното диалогично единство от този вид съдържа още две реплики – едната дава исканата допълнителна информация, другата отговаря на зададения основен въпрос, напр.: „I. *Ще се обадим ли на Стефка?* II. *Коя Стефка?* I. Бе Стефка от Георги Трайков. II. А, ще ѝ се обадим, да”. В диалогичното общуване втората пряковъпросителна реплика може да допълва пряковъпросителната реплика на първия говорещ, като и двете реплики са насочени към трети събеседник, тип: „I. *Как се чувствате сега на по-тясно простран-*

ство? П. *Не ви ли е терсене?*”, „I. *Тоз кой е бе, Светльо?* П. *На Пламен брат му, нали?* Ш. *Да, бе!*”. Друга възможна ситуация е въпросът да се появи като контравъпрос – запитаният, вместо да отговори на зададения му въпрос (който е разбрал добре), сам задава на питащия въпрос, тип: „I. *Вярно ли е, че сте се карали със Стефо пред „Жак”-а?* П. *Кой ти каза?*”, „I. *Катюшо, къде кара лятото?* П. *А ти?* I. *Лятото – на Албена. И ще продължавам да го карам там*”. Нов пряк въпрос се появява по-навътре в щафетата и при недочуване, при смяна на темата, при връщане към предходна тема и под., напр.: „I. *Дид, тази ваза откъде е, бе?* П. *Кое, Юле?* I. *Тази ваза откъде е?* П. *Ами от туй... от фирмения тука*”.

Интересни са случаите, в които между въпроса/въпросите на даден говорещ и въпроса/въпросите на друг говорещ няма смислова връзка – вторият събеседник просто пренебрегва въпросите на първия и сам задава въпрос за интересувачи го неща, напр.: „I. *А, Пене, ти кога до’ди, бе? С какво до’ди, с рейса?* П. *Тука ли е батко... татко?* I. *В хола са, гледат мач*”. В подобни случаи образно може да се говори за изпускане на щафетната палка, която следващият играч вдига отново и продължава напред.

Пряковъпросителни изказвания се проявяват доста често в комбинация с други типове въпросителни построения, което ще бъде показано по-нататък.

Въпросително оформеното изказване може да има отговорна семантика – да служи за **даване на отговор** на поставен въпрос. Тези употреби са присъщи само в диалогичната реч, и то след пряк въпрос в репликата стимул, тип: „I. *Вашите ще каниш ли?* П. *Къде ще ги слагам да спят?*”, „I. *Пепа не се ли е затъжила за свежърваси?* П. *Коя е таз снаха, дете се затъжва?*”. Вижда се, че отговорът в подобни случаи се изразява по експресивен път с несъщинско въпросително изказване от реторичен тип. По смисъл то представлява положителен или отрицателен отговор на общ въпрос или разкрива сведения за конкретен факт, станал предмет на интерес (при частен пряк въпрос). Появява се и фразеологизмът *откъде-накъде* с функция за експресивно отрицание. Още примери: „I. *Тука ли ще го правиш?* П. *Ами къде да го правя? Таман ще помагаш*”, „I. *Той ли ще кара?* П. *Кой друг?*”, „I. *И ти ли ще ходиш?* П. *Защо пък не?*”,

„I. *Можеш ли? П. Как да не мога!*”, „I. *Кога са те молили пък? П. Кога ли не!*”.

В редица случаи въпросително оформените изказвания служат за **запълване на пауза**. Те се появяват обичайно след пряковъпросителна предходна реплика и целят да спечелят време на говорещия, докато той се ориентира в ситуацията, докато обмисли отговора си, докато си самообясни смисъла на предходния въпрос или причината той да бъде зададен, тип: „I. *Скоро пак ли си се къдрила?* П. *Аз ли?* Не, скоро не съм”, „I. *Ваня, тя /гоблен/ що не ми го показва?* П. *Тоз ли?* Аз на такива не обръщам внимание”, „I. *Таз сутрин колко ме събуди?* П. *Ами, колко беше, Ели* – някъде към шест, не – седем и нещо...”, „I. *Душев беше с много хубава жилетка днеска. П. С каква? I. Как да ти кажа?* Светлобежова”. Подобни реплики служат като своеобразен мост от изказването на събеседника⁴ към същинската реакция на това изказване (в случая отговор на въпрос). Наричат се хезитационни въпроси (въпроси на колебанието, на запълването на пауза), а когато се изграждат чрез повторение на елемент от предходната реплика – и свързващи повторения въпроси (Савова 1983: 10). По характер подобни изказвания само формално приличат на същински въпроси; всъщност те са с невъпросителна функция и предназначение.

От хезитационен тип са и псевдоуточняващите въпроси. Те се задават уж за уточняване на предходен въпрос, но всъщност не изчакват отговора на събеседника, а веднага след тях се появява същинската реакция на поставения въпрос, напр.: „I. *Снощи хареса ли ти? П. На „Казино”-то ли?* Никак, Дид”, „I. *Той кандидатства ли? П. Пламен? Да*”.

Силно представена група са изказванията за изразяване на **емоционална реакция**. Това е реакция основно на казаното от събеседника, но може да бъде и по повод на нещо от ситуацията или по предмета на общуването, тип: „I. *Ти спа! Аз гледах до десет и половина..., ти дори хъркаш. П. Тъй ли? Хъркам?*”, „I. *Не, ти по-напред (ще завършиш). П. Как по-напред? Нали прекъснах там по тия простотии, какви бяха там?*”. Емоционалната реакция на говоре-

---

⁴ Могат да се появяват и в други условия – след съобщителна или подбудителна първа реплика.

щия в повечето случаи е в кръга на отрицателните – възмущение, неодобрение, неприятна изненада, раздразнение, ирония, пренебрежение, съмнение, съжаление, недоумение, примирение; по-рядко се изразяват положителни емоции – приятна изненада, одобрение. Различните нюанси на емоционалната реакция се разкриват чрез продължението на същата реплика или във връзка със ситуацията на общуването. Много чести са монологите въпросителни шафети за емоционална реакция на казаното от събеседника или за израз на персонално вътрешно преживяване, напр.: „I. Ма тя няма та помни, бе! II. *Как бе! Нали на приятеля ѝ татуировка пра'их*”, „I. ... *Ма знаеш ли какви селянки, бе! Ма какви селянки! Откъде са ги събрали?*”, „I. БеТе е, бе! II. *И к'во като е БеТе? Нали щеше да ги отказваш?*”.

Диалогичното проявление на типа често се реализира като повторение на (част от) предходната реплика във вид на въпросително-възкликателно изказване, тип: „I. *Ще ми дадеш ли за довечера петдесет лева?* II. *Петдесет лева?* Аз да не съм банка!”, „I. *Тогавя?* II. *Какво тогавя?* Нищо няма да стане”, „I. Сядай сега ти да разказваш как преписва. II. *К'во да разказвам... I. Е, няма какво да разказваш!*”. Изразяването на емоцията понякога се свързва с промяна на модалния план на повтарящото се казано, тип: „I. *Какво стана с работата?* II. *Какво да стане?* Четири часа вчера отидох и ги издухах всички пари с Валя”, „I. *Защо пухтиш тъй бе, Дани, какво има?* II. *Какво ще има...* Само се разкарвах на вятъра”. Възможно е всички въпроси в диалогичната шафета да са емоционални по характер, възможно е емоционален въпрос да се появи след друго въпросително изказване със същинска или несъщинска функция, както и да бъде първи в серията с разнообразни възможни реакции. Примери: „I. *Лекарствата взе ли?* II. *Лекарствата ли?* Ау, забравих”, „I. *Защо не даде лъжички?* II. *Как да не съм дал лъжички!*”, „I. Ще ти дам моята пелерина... бордото. II. *За какво ми е твоето бордо?* I. *Как за какво ти е?* Страшно ти се връзва със т'ва...”, „I. *Как можеш да говориш такива неща?* II. *А как да говоря? Да се подмазвам?*”. При първа реплика въпрос с пълнозначна въпросителна дума повторението на въпросителния елемент, придружено със специфична интонация, изразява раздразнение, досада спрямо поставения от събеседника въпрос, тъй като

според говорещия отговорът му е ясен или би трябвало да се предположи, тип: „I. *За кой говории, бе?* II. *За кой!* За Пешо от моя курс... дето му е бръсната главата”.

Особен характер в монологична реч имат въпроси, насочени към самия себе си (автовъпроси) от типа: „I. *Къде е това бе, Ваня? Защо не мога да се сетя?*”. Вторият въпрос тук няма въпросително значение, а изразява известна досада, лек укор към самия себе си (в случая заради мисловната затормозеност).

На следващо място въпросително оформените изказвания служат за **предаване на съобщение** по косвен път. Самите изказвания са по функция несъщински въпроси от групата на реторичните. Знае се, че реторичният въпрос само формално е въпрос (защото имплицира в себе си отговора) и на практика пряко изразява съобщение, предава информация. Той същевременно издава високо емоционално напрежение на говорещия и експресивно изразява отношение (обикновено негативно) към нещо. Въпросително оформените изказвания с характер на съобщения могат да стоят като първи в серията или да заемат вътрешна позиция, като са в състояние да предизвикат други въпросителни изказвания или определени реакции от страна на събеседника.

Монологичните проявления на типа са от вида: „I. Аз точно това стоя и си казвам. *Аз такава работа ли трябва да работя? Затова ли учих толкова време, затова ли продължавам?* За да съм сред някакви абсолютно посредствени хора”, „I. *Там са бърбеците, нали? От какво ще те боли там?*”. В диалогичната реч реторичните въпроси съобщения се комбинират с разнообразни други типове въпроси, напр.: „I. По 1000–2000 лева на семестър плащали. II. Ами ако си заслужава, *к’о? Колко са две години, бе?* I. *Ти луд ли си, бе?* 4000 лева трябва да имаш!”, „I. *А сега питаш ли я теб като те боли, нея боли ли я?* II. *Как ще я боли!* Тя в пазвата си не носи сърце, тя камик носи”, „I. *Защо пък не се разберат като хората?* II. *Че може ли да се разбере човек с него?*”.

Косвеното **изразяване на подбуда**, макар и с по-рядка фреквентност, е следващ семантичен тип. То също е силно експресивно поради нестандартния начин, по който се прави, тип: „I. *Ти пък сега да не се разплачеш?* II. *Що не си гледаш работата?*”. В подобни случаи обичайно става дума за по-силна волеизява, изказана с

възбуда от говорещия, с опасение да не би да се случи това, за което се пита, респ. с други емоционални нюанси. За реализирането на съответното значение е важен контекстовият и/или ситуационният фактор. Въпросите апелации могат да бъдат първи в серията или да имат място по-навътре в нея. Характерни са и монологични, и диалогични употреби, вж.: „I. *А ти защо стоиш като примадона? Защо не се размърдаш да свършиш и ти нещо?*”, „I. *Няма ли да спреш този телевизор!* II. *Що не го спреш ти?*”.

Специфично въпросително изразяване на подбуда е налице, когато въпросът просто подтиква събеседника да продължи, поради интерес към казаното от него, напр.: „I. *Знаеш ли, че писах на БиТиВи-то, на предаването на Сашо и тая другата.* II. *И какво?*”.

При многоленните щафети всички описани семантични типове се появяват в различни комбинации и разпределения според конкретните цели и стратегии на общуващите да водят комуникативното взаимодействие.

III. В стилистически неутрални изказвания появата на въпроси в серия има в известен смисъл предопределен характер. В диалогичната реч например последователни въпроси се появяват по необходимост в случаите, когато говорещият не е разбрал или не е дочул зададен му въпрос. Тогава той поне с едно въпросително изказване изисква от събеседника разясняване или повтаряне, при което в репликите на двамата общуващи се оформя въпросителна серия от типа въпрос ~ насрещен въпрос. Монологични серии, от друга страна, се появяват в условията на стилистична неакцентираност по различни поводи: когато има различни неща, интересоващи говорещия, и той в бърза последователност поставя въпрос за всяко едно от тях; когато говорещият поставя първоначално по-общ (в смислов план) въпрос и веднага след това го конкретизира; когато допълва зададения въпрос с предположение за възможния отговор и пр.

Съвсем иначе стоят нещата в стилистически маркирани изказвания. Тук съвсем не е необходимо даването на отговор, изказването на съобщение или подбуда, изразяването на отношение и пр. да става с въпросително оформени построения. Но то се прави именно така, вместо с обикновено съобщително или подбудително изречение, с цел да се даде експресивен израз на мнение, оценка, чувство, да се акцентира нещо, да се поддържа комуникативно напрежение и под., с което в речта се наслагват допълнителни субективномодални и

емоционални значения. Такъв род въпросителни щафети в диалогична и монологична форма не са породени от друга необходимост, освен от субективна, и несъмнено са ефектен похват на общуването за експресивно постигане на комуникативната цел.

Едно сравнение на употребите на щафетните въпроси в спонтанната устна реч и в художествената реч (основно в прозаични повествователни текстове – вж. Савова 2014) показва прилики, но и различия. Любопитни са, разбира се, различията, които разкриват следната картина:

1) По общо впечатление в спонтанен разговор щафетни въпроси се срещат по-рядко, отколкото в изкуствено моделираните ситуации на естетическото общуване. При това са по-еднообразни и с не така ярко представителство на множество типове, както в художествената реч. Това има своето обяснение в доминиращата естетическа функция в текстовете на художествената литература и в свързаната с нея художествена обработка на изразните средства.

2) И в двата типа общуване монологичните употреби преобладават над диалогичните, но в спонтанната реч разликата е по-слабо изразена. Набива се на очи, че в монологичните серии, поради характера на спонтанната реч, не се появяват някои употреби, които са присъщи на художествената реч поради нейната типова специфика. Такива са въпросите, реализиращи се в рамките на ориентирана към самия себе си външна и вътрешна реч (т.нар. автовъпроси), щафетните въпроси, въведени в т.нар. авторска реч или появяващи се в полупряка реч.

3) В спонтанната реч е увеличен броят на двучленните въпросителни конструкции, а многочленните структури се срещат много по-рядко, отколкото в художествената реч.

4) Тенденциите в начина на образуване на щафетните въпроси са сходни в двата вида реч, но с лек спад в спонтанната реч на структурно въпросително оформените щафети (с въпросителни думи) за сметка на комбинираните (при които някои изказвания са образувани с въпросителна дума, а други интонационно), което е също обяснимо.

5) Забележимата разлика във функционален план е в значителното преобладаване на същинските въпроси в спонтанната реч. Появата на „чисти“ щафети с несъщински въпроси тук свива своето място; силно редуцирани са и смесените щафети (комбинациите от същински и несъщински въпроси).

Направеното сравнение няма представителен характер и е базирано на статистическо наблюдение на два масива ексцерпиран материал, събран с конкретни цели. Пълният статистически анализ на представителна извадка от примери вероятно ще прецизира данните, но се надявам да потвърди предложените тук общи наблюдения.

БИБЛИОГРАФИЯ

Граматика 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Том III, Синтаксис. К. Попов (гл. ред.). София: БАН.

Лакова 1991: Лакова, М. Местоименни въпросителни изречения в съвременния български език. София: БАН.

Маринова 1970/1971: Маринова, Й. Структурни типове изречения във въпросно-отговорната форма на диалога. // Трудове на ВГУ „Кирил и Методий”, Филологически факултет. Т. 8, № 1, 315–344.

Мелкумянц 1997: Мелкумянц, В. А. Многозвенные вопросы, выраженные вопросительными предложениями с вопросительными местоимениями в современном русском языке. Диссертация на соискания научной степени кандидата филологических наук. Таганрог.

Ницолова 1984: Ницолова, Р. Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език. София: Народна просвета.

Попов 1979: Попов, К. Съвременен български език. Синтаксис (IV изд.). София: Наука и изкуство.

Савова 1983: Савова, И. Характеристика на диалога в българския език. Реплики повторения. Автореферат на дисертация за придобиване на научната степен „кандидат на филологическите науки”, Шумен.

Савова 2014: Савова, И. Серийната въпросителна конструкция. // Български език, Приложение, 278–293.

RELAY QUESTIONS IN SPONTANEOUS SPEECH

Ivelina Savova (Shumen, Bulgaria)

The paper deals with the so called relay questions – interrogative sequences formed by occurring of more than one interrogative utterance in a close proximity. The study discusses the structure, semantics and function of those sequences in spontaneous daily speech. The use of the relay questions is motivated by the specific conditions of a communicative situation and the strategies for achieving communicative goals.